

Häxan profanerad till käring – igen

För tjugo år sedan bestods häxan en äreräddning, och nu är det dags för omvärdering igen, berättar Karl Steinick. Allt fast förflyktigas, som någon bortglömd 80-talist påpekade.

Häxor är populära. Entreprenörhäxor med rätt att kolla framtiden har stor gångbarhet på marknaden och det lär finnas en flora av häxliteratur i USA som talar om hur man bäst trolldar med sina barn, eventuella kärlekar och annat vardagligt smått och gott. Dessutom har vissa feminist- eller återupplivat gamla traditioner. Såväl amerikanskor som italienskor tog häxan till gudmor. Fram växte bilden av motståndshäxan i kamp mot patriarkalt förtryck.

Saklitteratur

Diane Purkiss
The Witch in History
Routledge, 1996

Alla har vi mött henne i någon form, den gamla kvinnan med örterna, fylld av lärdom om naturens ordning och med botande förmåga, eftersökt på grund av sin kraft men också fruktad för densamma. Som ett slags premodern distriktsköterska vandrar hon runt i den postmoderna föreställningen om det gamla bondesamhället. Ofta bränns hon på bål.

Myten om motståndshäxan

En bra historia, men inte särskilt sann. Historiker som forskat i ämnet har emellanåt invänt mot vad de ser som historieförvanskning, men samtidigt har andra, främst radikala kvinnoforskare, fortsatt att sprida myten om motståndshäxan och patriarkatets masslakt på de oliktänkande.

Väderhäxor. Träsnitt av Hans Baldung Grien, omkring 1510.

Själv feministisk akademiker har Diane Purkiss förundrats och fängslats av häxans bestånde och i den mycket ambitiösa studien *The Witch in History* tar hon sig för att granska myter och föreställningar både under 1500- och 1600-talet och under detta sena 1900-tal. Hon börjar med den radikalfeministiska häxan och arbetar sig tillbaka, inte för att försöka hitta *the real thing* utan för att se hur häxornas samtida såg på dem i vittnesmål, anklagelseakter och mer teatrala sammanhang. Det visar sig att den

klaka häxan med sina råd om handvaskning och sjukdomsbehandling är en nutida gestalt. Det finns inga belägg för att hon sågs som en sådan under sina verksamhetsår. Bland de häxor som dömdes till döden finns endast någon enskild barnmorska, de flesta anklagas för ordinar trolldom.

Oftast gäller det vardagens sysslor, en ko som blivit trolld sjuk eller en smörkärna som inte fungerar som den borde. Den anklagade är ingen marginaliserad gumma med subversiv läggning utan en granne

eller någon som den drabbade haft regelbunden kontakt med.

Att männen skulle ligga bakom häxprocesserna är inte troligt. De flesta vittnen och klagande är kvinnor, vilket vore svärförklarligt om häxorna var medsystrar med nyttiga kunskaper om till exempel abortmetoder. Utifrån det samtida materialet förefaller det rimligare att se häxfenomenet som en kamp mellan bondesamhällets kvinnor om kontrollen över vardagslivet.

Häxan var skrämmande men också en roll att ikläda sig och till och med en upprorisk gest mot samhället.

Diane Purkiss framhåller att det är viktigt att fråga sig vem som talar i de texter som studeras, vem de talar med och i vilket syfte. Utan tveklöst är vittnesmålen i häxprocesserna bearbetade i olika instanser. De som vittnade var oftast analfabeter, som lämnade sina uppgifter muntligt. Vittnesmålen skrevs ner och bearbetades innan de togs till protokollet – av män.

Ändå talar föga för konspirationsteorin, att de konsekvent förvanskats eller förfälskats i syfte att komma åt kvinnor som hotade manssamhällets ordning. Att dödsdomar ändå utfärdades är en annan sak, men det kan vara värt att komma ihåg att dödsstraff utgick även vid förseelser som i dag skulle betraktas som ringa, småstölder till exempel.

Något *Holocaust of one's own* kan inte rekonstrueras, konstaterar Purkiss angående radikalfeministernas föreställning om processerna som ett kvinnomord – *gynocide* istället för *genocide*. Jämförelsen med nazismens judeutrotning förefaller henne både överdriven och osmaklig. Visst brändes häxor runt om i Europa, men inte i mil-

joner och inte som ett utfall av gynocid. I England, som Purkiss främst utgår från, hängdes de för övrigt, i likhet med andra dödsdomda.

Kritisk till häxforskning

Om Purkiss grundligt dekonstruerar myten om motståndshäxan så har hon också kritik mot traditionell häxforskning, den som oftast bedrivits av män. Inte sällan visar den en uppenbar motvilja mot att se häxorna och häxfenomenet som en historisk företeelse bland andra: Hos forskarna kan spåras ett obehag och en vilja till avståndstagande. Samtida källor som uppvisar distans och misstro omnämns med lovord och de som präglas av häxro moraliseras det över. Historikerna vill ögarna först häxorna utifrån den tidens föreställningsvärld. Så gör traditionister och radikalfeminister samma misstag.

Kvinnan som inte lyckades skumma grädden var mjölknen efter att noggrant ha rengjort kärlen drog slutsatsen att de måste vara förhäxade. Hon anses nu företräda kvardröjande vidskepelse, feodala strukturer eller patriarkatets förtrycksmekanismer. Hur vore det att se henne som förnuftig?

En roll att ikläda sig

Drottning Elisabeth, under vars tid åtskilliga häxor dinglade i galgen, utsattes själv för häxkonster och höll sig med egen trollkarl. Vad som i ett sammanhang var acceptabelt kunde i ett annat vara antastligt. Gränserna var flytande. Häxan var skrämmande men också en roll att ikläda sig och till och med en upprorisk gest mot samhället, som när gamla käringen Bodenham ropade på en sup på vägen till galgen, knuffade undan prästen och klättrade upp för att förbanna bödeln och säga åt honom att sätta i gång. Ändå blir slutsatsen att häxan väcker fler kontroverser i dag än på sin egen tid.

KARL STEINICK

West vassare än Mailer

Än en gång har Fredrik Ekman snubblat över ett fynd på antikvariatet, en strålande roman som senare blev en halvhygglig film.

hand i hand. Wests Hollywood är inte ett glamoröst och gnistrande Hollywood, utan ett ställe där människor som drömt om lycka, sol och pengar finner sig uppspolade likt blöta alger på strand.

Bokens huvudperson är en ung tekniker vid namn Tod, som kommit till filmstaden sedan en talangscout sett hans verk på konstskolan och anställt honom för att han skall lära sig hantverket kring scenografi och kostymteckning.

Tod är en klarsynt och intelligenta figur som West använder för att fokusera den kulisvärld han vill skildra och helst också krossa. Ingen av de människor som kommer i Tods väg är egentligen normal, antingen har de ätits upp

inifrån av tidigt krossade förhoppningar, eller är de inneslutna i ambitioner som de varken har begäring eller kraft att förverkliga.

Artist säljer putsmedel

I Tods hyreskomplex möter vi Harry, en gammal vaudevilleartist som försöker sig på att sälja putsmedel dörr till dörr, ett eskimåpar som anlänt till Hollywood för att göra några kompletterande tagningar till en film, om polarforskning och blivigt kvar och en lastbar dvärg vars intresse är fäla damer och tuppfäkning.

Tod förvandlar alla dessa ansikten till delar av den fresk han

målar i sitt rum på nätterna, en fresk över ett brinnande Los Angeles, där hyreshusets gäster förs in och etableras likt gammaltestamentliga figurer, en plats där lidelser, dumhet och dekadens får sin rättmätiga plats. Tod finner ständigt nya ansikten som han infogar i sin vision av ett kaliforniskt *Göterdämning*. Han är samtidigt trots sin kylighet och distans också en del av den värld han finner så skrattretande och enfaldig, han dras allt djupare ner i malströmmen.

Gräshopporna avslutas ironiskt nog på en biopremiär där en folkmassa sprickfärdig av förväntan och undertryckta lustar väntar på att filmstjärnorna skall uppenbara

sig. I mobben kommer den kollektiva livsbesvikelsen upp till ytan och manifesterar sig som blodtörst. Tod undkommer med nöd och näppe den nyckfulla folkmassan, den sista skytmen av honom är i baksätet på en polisbil där han sitter med krossat ben och förundras över sirenen.

Sirenen började tjuta och först trodde han att det var han själv som frambragte ljuden. Han kände på läpparna med handen. De var hoptryckta. Han förstod att det var sirenen. Av någon anledning kom det honom att skratta högt och han började hämma sirenen så högt han kunde.

Drömfabriken har skildrats av andra författare, exempelvis Scott Fitzgerald i hans sista roman, den oavslutade *Den siste magnaten*, eller Norman Mailer i *Hjortparken*. Ingen har kommit i närheten av West då det gäller att gestalta Hollywoods speciella blandning av absurditet och glittrande lockelse.

FREDRIK EKMAN

Den 20 december 1940 förlöykades författaren Nathanael West och hans hustru i en bilolycka i El Centro, Kalifornien. West lämnade efter sig fyra romaner som genom sin drastiska samtidskritik och surrealistiska ton hör till de märkligare som producerats inom den moderna amerikanska prosan. Vid sidan av författandet försörjde sig West med att skriva manus i Hollywood till ett antal mer eller mindre lyckade filmer, ofta inom B-filmkategorin. Den miljö som gav honom hans utkomst kom också att utgöra grunden till hans bästa bok, *Gräshopporna* (*Day of the Locust*, 1939).

Antikvariatet

Nathanael West
Gräshopporna
Öv: Reidar Ekner
Christoffers Bokförlag, 1959

Gräshopporna är en bok som handlar om Hollywood men i lika hög grad om Amerika, ett land där drömmar och besvikelser går